

Számítógépes szövegelemzés

Szerző: Krauth Péter

Tézis:

A számítógépes szövegelemzés, nemcsak hogy integrálódik a vállalatok üzletiintelligencia-megoldásaival és ismeretgazdálkodási kezdeményezéseivel, kiterjeszti az informatika lehetőségeit új alkalmazások felé, és szerves részévé válik az alkalmazási rendszereknek, de általában is növelni fogja az ember-gép kapcsolat hatékonyságát.

1. Témakör

Általános konszenzus van azon megállapítás mögött, hogy az adatbázisok és üzleti alkalmazások rohamos elterjedésének ellenére a keletkező információ túlnyomó többsége (legalább 80%-a) továbbra is strukturálatlan információ. Fontos feladat ezért, hogy ezekből – további elemzéseket és feldolgozásokat lehetővé tevő – strukturáltabb adatokat lehessen előállítani.

A számítógépes szövegelemzés¹ szöveges dokumentumokat elemez, hogy ezekből adatokat és metaadatokat nyerjen ki különböző technikákkal.

Lehetővé teszi – legalábbis részlegesen – a még strukturálatlan² szövegek strukturálttá alakítását („strukturizálás”), amit aztán vizsgálni, mérni lehet és be lehet építeni további feldolgozásokba. A szövegelemzés, más néven szövegbányászat, több informatikai területtel is szoros kapcsolatban áll, mint pl. információkinyerés, adatbányászat, gépi tanulás, statisztika és számítógépes nyelvészet. Gyakori, hogy a különböző (pl. nyelvi, statisztikai) technikákat kombinálva együtt alkalmazzák.

A számítógépes szövegelemzés – tágabb értelemben – a még strukturálatlan szövegekben minták, kategóriák megtalálásán túlmenően, ezek trendjeinek a meglévő, strukturált adatokkal való összevetési feladatára, valamint az ilyen módon kapott adatok hagyományosabb módszerekkel való további elemzésére is kiterjed.

A strukturizáló (kivonatoló) megoldásokat a szűkebb értelemben vett szövegelemzéstől függetlenül, nemcsak szövegekre, hanem egyre inkább más kevésbé strukturált adattípusra is kiterjesztik, és néhány kísérleti alkalmazásban felhasználásra kerülnek (pl. hanglenyomatok azonosítása felvételeken, arcfelismerés videókon, képeken). **Azonban ez a tanulmány csak a szövegek elemzésével foglalkozik.**

További korlátozás, hogy nem terjed ki a tanulmány a *helyesírást*, ill. a *nyelvhelyességet ellenőrző és javító*, valamint a *szöveg készítését segítő* egyéb (pl. szakterület-specifikus szótárra és kifejezésgyűjteményre épülő) eszközökre. Ez azzal indokolható, hogy egy adott célnak és

¹ Ez a tanulmány egyfajta kiegészítés is az NHIT Információs Társadalom Technológiai Távlatok (IT3) projekt keretében 2007-ben közzétett „Üzleti intelligencia” c. elemzéshez.

² Tulajdonképpen elég furcsa *strukturálatlannak* nevezni egy szöveget, amikor – ha nem is könnyen kezelhető módon, de – rendkívül mély nyelvi struktúrákat tartalmaz, és nem szabad elfelejtkezni az egyéb pl. statisztikai, gyakorisági összefüggésekről és a nem nyelvi jellegű, formai szerkezetekről sem: táblázat, felsorolás, csoportosítás. Sőt, éppen ezek komplexitása okozza a problémát. Helyesebb lenne ezért a „strukturálatlan” helyett a „nehezen feldolgozható struktúrákat tartalmazó” kifejezés. Ezt nehezsége miatt nyilvánvalóan nem célszerű használni, de a továbbiakban a „strukturálatlan” kifejezés erre fog utalni. Pontosabbn: a szövegek strukturálatlanságán azt értjük, hogy sem dokumentumszinten, sem mondat szinten nincsenek a strukturális egységek és jelentések közvetlenül – és gép által könnyen kezelhető – módon megadva. Dokumentumszinten pl. általában nem állnak rendelkezésre a szöveg nyelvére, témájára, stílusára stb. jellemző metaadatok, és gyakran nincs explicit megadva a szöveg belső szerkezete sem: címstruktúra, bekezdés- és mondat határok. Mondatszínter csak erre a célra annotált dokumentumgyűjtemények esetén áll rendelkezésre a mondat belső (szintaktikai) struktúrája.

kontextusnak megfelelő és adott tárgyról szóló szöveg *létrehozása* (és ennek támogatása), ill. egy létező szövegnek az *elemzése* (tkp. annak meghatározása, hogy miről szól) egymástól jól elválasztható feladatok. Míg az első feladatnak elsősorban a jó, helyes (ember által jól érthető) szöveg készítése a célja (érthetetlen szöveget viszonylag könnyű előállítani), a második esetben viszont akár helyesírási hibák, nyelvhelyességi problémák esetén is meg kell kísérelni az elemzést. Emellett a tanulmány terjedelmi kereteit is túlságosan kitérítaná mindkét feladat egyenrangú kezelése.

Külön esetet jelent a *gépi fordítás* területe, ami hasonló okok miatt maradt ki. Ez a szövegelemzés és -generálás együttes alkalmazását igényli (egy adott nyelvű szöveg elemzése, majd ez alapján új, más nyelvű szöveg létrehozása), természetesen nem mereven szétválasztva, hanem a szöveg különböző részeire és különböző szintjeire iteratívan hajtva végre ezeket.

2. Jelenlegi helyzet

A múltban a strukturált és a strukturálatlan információk világa alig érintkezett egymással. Manapság azonban már a két terület technológiái között számos együttműködés valósul meg. A *szövegelemzés* kifejezés ma egy sor nyelvi és lexikai elemző, mintafelismerő, információkinyerő, címkéző-strukturáló, kapcsolatelemző és megjelenítő technikát ölel fel. A kifejezés azokra folyamatokra is kiterjed, amelyek ezeket a technikákat üzleti problémák megoldására alkalmazzák – akár jól-strukturált adatok elemzésével együtt, akár attól függetlenül. E technikák és folyamatok azzal a képességgel rendelkeznek, hogy olyan ismereteket (pl. tényeket, üzleti szabályokat és kapcsolatokat) tárjanak fel és jelenítsenek meg, amelyek korábban automatikus feldolgozás számára kezelhetetlen módon szöveges dokumentumokba voltak zárva. Lehetővé teszik, hogy számítógépek az emberi kommunikációt annak eredeti formájában értelmezzék, és használják fel további lépésekben.

A szövegelemzés kapcsolódik a *tartalom- és ismeretkezeléshez*, amelynek keretében – többek között – a szöveges vagy más „strukturálatlan” adatforrások rendszerezésére törekszik, valamint módszereket és eszközöket ad a szervezeti tudás kinyerésére, tárolására, visszakeresésére és megosztására. A szövegelemzés kiterjeszti, de gyakran fel is használja a hagyományosabb szemantikai elemző és információkategorizálási módszereket, úgymint: üzleti területek terminológiáját rendszerező *tezauruszok*, szakterület-specifikus, hierarchikus, információosztályozást adó *taxonómiák* és objektumosztályok közti kapcsolatokat felállító *ontológiák*.

A szövegelemzés talán még szorosabban kapcsolódik a *kereséshez*. A keresési technológiák ma a szövegállományok rendszeres indexelésén és a keresett információk indexen keresztüli elérésén alapulnak. A keresett szavak szövegben való szereplésének általános logikai kapcsolatain („AND”, „OR” stb.) túl nem végeznek kapcsolatelemzést. A szövegelemzés túlmegegy a kereséssel azzal, hogy statisztikai adatbányászati és gépi tanulási megközelítések felhasználásával klasztereket, kategóriákat, összefüggéseket határoz meg, amelyek egyaránt vonatkozhatnak a forrásdokumentumokra és a bennük lévő objektumokra és fogalmakra.

2.1 Technológia

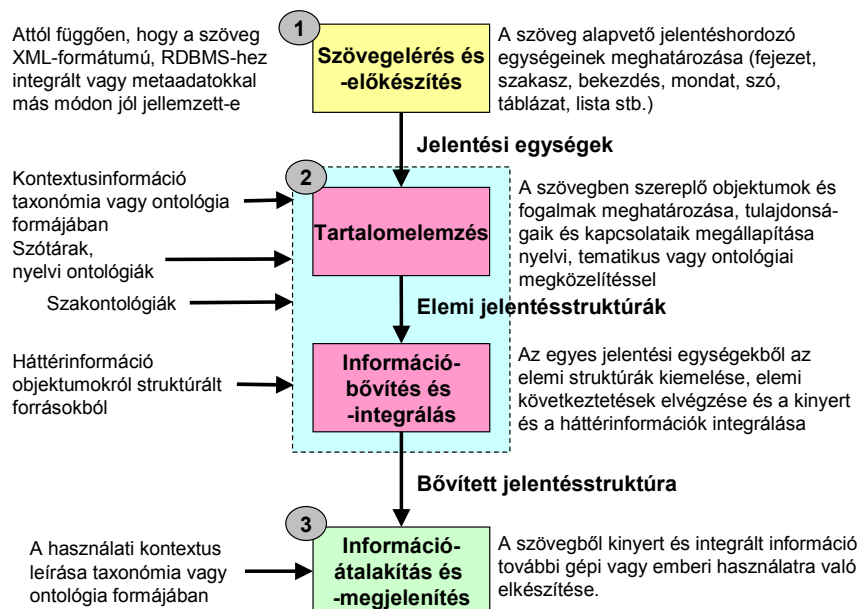
Abban az esetben, ha a szöveges információ jól be van ágyazva valamilyen strukturált környezetbe (pl. egy relációs adatbázis valamilyen attribútumaként jelenik meg), akkor a kontextus és az információ jelentése viszonylag egyértelmű. A szövegelemzésnek ekkor is van jól meghatározható hozzáadott értéke, de feladat lényegesen leegyszerűsödik.

Egy önálló, strukturálatlan szöveg természetesen egészen más történet. A szöveg formátuma, témája, nyelve stb. tetszőleges lehet. További nehézséget jelenthet a gyakran nem tökéletes helyesírás, a helytelen szóhasználat, a kontextus többértelműsége, stb.

A szövegelemzési technikák strukturált, számszerű adatok helyett dokumentumokkal és ezek tartalmával foglalkoznak: szavakkal, kifejezésekkel, valamint egyszerűbb és összetettebb objektumokkal, mint nevek, dátumok, események és egyéb fogalmak.

A legfontosabb cél, hogy lényeges mintákat és kapcsolatokat lehessen feltárni a forrásszövegben, strukturálni ezt az információt a további felhasználás érdekében, és az elemzés eredményeit felhasználva egyaránt lehetővé tenni a forrásszöveg interaktív vizsgálatát és automatikus kezelését.

A szövegelemzés általában az 1. ábra által mutatott három fő szakaszban kerül végrehajtásra.

1. ábra: A szövegelemzés fő szakaszai

2.1.1 1. szakasz: elérés és előkészítés

A szöveghez való hozzáférés fájlrendszerekben, tartalomkezelő, adatbázis- és e-mail-szervereken, vagy hálózati forrásokban, webhelyeken, webes adatbázisokban, sőt akár adatfolyamokban (data stream). Ennek keretében történik a szöveg jelentési egységeinek meghatározása (pl. szegmentáció, tokenizáció), és a szöveg esetleges formai átalakítása, vagy tartalmi módosítása is. A módosítás során megoldandó legfontosabb feladatok:

- Az adott kontextus(ok)ban lényegtelen „töltelék”-szövegek elkülönítése, és figyelmen kívül hagyása a további elemzések során.
- Az alapszavak (szótövek) meghatározása, azaz szótövezés, vagy komplexebb feldolgozás esetén teljes morfológiai elemzés. Ugyancsak idetartozik a tulajdonnevek és egyéb azonosító jelek kezdeti felismerése.
- Abban az esetben, ha nem történik később nyelvtani elemzés a szövegen, akkor célszerű a jelentést nem hordozó szavakat (kötőszavak, utaló szavak, névmások, névelők stb.) eltávolítani a szövegből.

További korrekciók szintén lehetségesek (pl. helyesírás-javítás), azonban mindez csak az előkészületekhez tartozik, és semmilyen jelentéssel még nem ruházza fel a szöveget.

2.1.2 2. szakasz: elemzés és integráció

Különböző speciális technikák, pl. lexikai és nyelvi elemzés – címkézéssel és információkinyeréssel együtt – alkalmazása a dokumentum tartalmának strukturálása céljából oly módon, hogy biztosítsa a már bevált adatbányászati technikákkal való feldolgozást. Önálló szövegek esetén az egyik legnagyobb probléma az általában igen magas dimenziószám, azaz, hogy sok különböző jellemzője van a szövegnek, amelyek különböző kontextusokat jelenthetnek, és amelyek szerint a szövegek különböző értelmezései állíthatók elő.

A tartalmi elemzésnél a következő három fő megközelítés van használatban:

- A *nyelvi megközelítés* a strukturálatlan szöveget általában mondatokra bontja, és ezeket az adott természetes nyelv szabályai szerint mondatelemzésnek veti alá. A nyelvi megközelítést szerteágazó akadémiai kutatások támasztják alá, de így is rendkívül összetett, és – egyelőre – eléggé lassú. A számos természetes nyelv, és azok számtalan nyelvi finomsága miatt egy szöveg tisztán nyelvi alapokon történő elemzése nagyon nehéz. A különböző nyelvi megközelítések a használt számítógépes szótár és a mondatelemző algoritmus jellege és tulajdonságai szerint térnek el egymástól.
- A *tematikus megközelítés* arra a feltételezésre épül, hogy egy dokumentum témájához (azaz, hogy miről is szól a szöveg) azok a szavak állnak a legközelebb, amelyek a leggyakrabban szerepelnek a szövegben. A szótöveket a szereplési gyakoriság szerint rendezik. Általában az így rendezett szótövek legfelső 10%-át tekintik a dokumentum központi témáinak. A szótövek sorrendje és egyes szótövek egymáshoz való közelsége alapján gyakran további következtetéseket is levonnak a dokumentum jelentésével kapcsolatban.
- Az *ontológiai megközelítés* az elemzendő strukturálatlan szöveget valamilyen, jól strukturált, lehetőleg „szakmailag elismert” szakontológiával (pl. üzleti ontológia) veti össze. A szakontológia fogalmai „szűrőként” viselkednek, és az ezen fennakadt „találatok” számára és jellegére alapozva vonnak le következtetéseket az eredeti szöveg tartalmára és jelentésére vonatkozóan.

A *statisztikai megközelítés* azért nem lett külön említve, mert tulajdonképpen nem is alkot önálló megközelítési módot annak ellenére, hogy statisztikai technikákat ma már mindegyik fenti megközelítésben felhasználnak (pl. szövegtörzsek³ statisztikai elemzése, kollokációkeresés, gyakoriság-, klaszterelemzés, korrelációs számítás).

Könnyen úgy tűnhet, hogy pontos és teljes nyelvi elemzés nélkül nem lehet használható információkat kinyerni egy szövegből. Ha azonban ez így lenne, akkor az emberek sem tudnának megtanulni beszélni. Az emberi elme ilyen átalakulását éppen az teszi lehetővé, hogy a hallott (de nem – vagy nem teljesen – értett) szövegekből többletinformációt (mintákat, kapcsolókat) vagyunk képesek kinyerni, és ilyen módon egy még nyelv nélküli (vagy primitív nyelvi) állapotból tagolt beszédre képes állapotba tudunk kerülni⁴.

Ezt támasztják alá a felnőttkori – nem célzott és nem felügyelt – nyelvtanulás nehézségei, és az olyan helyzetek kialakulása is, amikor egy idegen nyelvi környezetben felnőttek nem képesek tagolt (nyelvtant használó) beszédre, hanem lényegében csak szavak, szószorozatok kimondására képesek (pidzsin-nyelvek). E jelenségek magyarázatára kézenfekvő feltételezés, hogy elménkben születéstől kezdve működik egy „szemantikus kereső motor”, egy olyan modul, amely egy hang, egy hangsor vagy egy szó hallatán képes felidézni az ehhez kapcsolódott emlékképeket, azaz viszonylagosan stabil „jelentést” tud adni ezeknek anélkül is, hogy a szavak finom – nyelvtani szerkezetekben megjelenő, szintaktikai – kapcsolódásait kezelni tudná. Ez utóbbit valószínűleg az elmében egy másik, teljesen csak az emberek kb. második életévére kialakuló „szintaktikai (nyelvtani) modul” végzi. Ilyen módon a szemantika, mint asszociációs

³ A korpusz általában olyan számítógépen tárolt írott vagy beszélt nyelvi anyagot jelöl, amelyen nyelvészeti elemzést végeznek. Gyakran olyan élőmunkával („kézzel”) annotált mondatgyűjtemények, amelyek minden bennük szereplő szóra és/vagy mondatra annotáció formájában tartalmazzák a nyelvészek által elvégzett, lexikai és szintaktikus elemzésük eredményét. Érdekes tudni, hogy a mai korpuszok már „elég” nagyok (1-100 millió szó): a gyermekkori nyelvelsajátítás során ugyanis az ember kevesebb mondattal találkozik.

⁴ Ez a folyamat elménknek az anyanyelvi környezetben hallott hangokra való „ráhangolódásával” veszi kezdetét, majd hangsorok azonosításával, (látszólag értelmetlen) ismételtetésével és „bevésésével” folytatódik, végül pedig a beszédben gyakran hallott szavak, tagoló hangsorok jelentésének és szerepének felismerésében teljeseedik ki, amikor ezeket már nemcsak kötni tudjuk emlékképeinkhez, hanem akaratlagos generálásukkal a kívánt hatást tudjuk elérni saját környezetünkben.

képesség az elsődleges, míg a szintaktika csak erre ráépülve tud pontosabb, egyértelműbb jelentésszerkezeteket kialakítani.

Kicsit hasonló a helyzet a számítógépes szövegelemzésnél is. Lehetségesnek kell lennie, hogy teljes nyelvi elemzés⁵ nélkül is információt tudjon kinyerni a számítógép: a tematikus és ontológiai megközelítések éppen erre építenek, de sok nem-teljes nyelvi elemző működőképessége is ezen alapul. Olyan technikák is idetartoznak emiatt, amelyek a szavak önálló és együttes előfordulásai gyakoriságának meghatározásával, de a nyelvtani szerkezetek figyelmen kívül hagyása vagy csak részleges felismerése mellett, esetleg más, pl. mondatok közötti kapcsolatok felismerésével következtetések levonását teszik lehetővé a szöveg tartalmáról valamilyen adott alkalmazási szituációban.

Valószínűsíthető, hogy a legteljesebb információkinyerésre e technikák *együttes alkalmazásával* nyílik lehetőség.

2.1.2.1 Szövegelemzés nyelvtechnológiai alapelemei

2.1.2.1.1 WordNet

A WordNet eredetileg az angol nyelv számítógépes értelmező szótárának készült, amelynek kettős célja volt: egyrészt a szótár és a teaurusz (szinonimatár) funkciók kombinálásával intuitíven jól használható nyelvi lexikon létrehozása⁶, másrészt támogatni az automatikus szövegelemzést és a mesterségesintelligencia-alkalmazásokat.

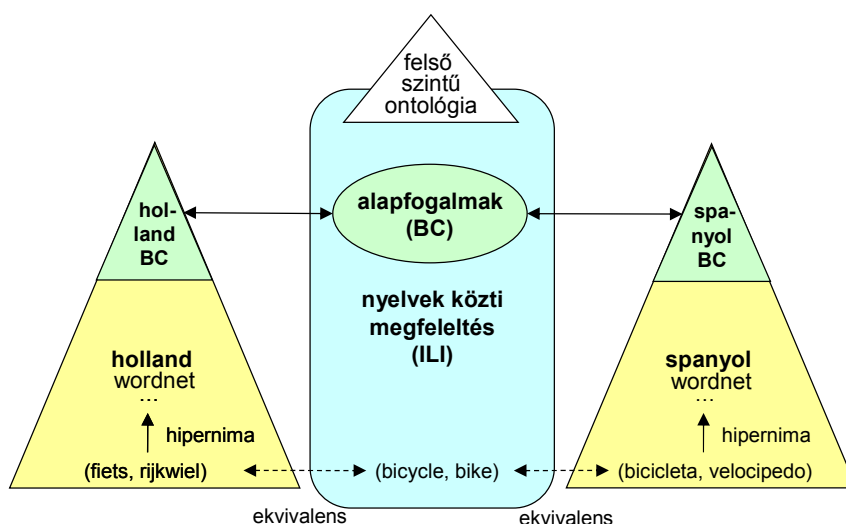
Az eredeti WordNet-t a Princeton Egyetem Cognitive Science laboratóriumában George A. Miller pszichológiaprofesszor irányításával hozták létre, és tartják ma is karban. Az 1985-ben elindult fejlesztés eredményeként előállt adatbázis ma ingyen letölthető és megszorításokkal szabadon felhasználható, ill. interaktívan is böngészhető. 2006-ra ez az adatbázis 150000 szót, több mint 115000 szinonimacsoportot és 207000 szójelentést tartalmazott, amely tömörítve 12 MB méretű. Az adatbázishoz való programozási interfészt a Jawbone és a Natural Language Toolkit Lite projektek keretében Java, ill. Python programozási nyelven készült eszközök biztosítják.

Az EuroWordNet egy többnyelvű adatbázis számos európai nyelvre (eredetileg holland, olasz, spanyol, német, francia, cseh és észt), amely ugyanolyan elvekre épül és hasonló struktúrával rendelkezik, mint az előzőekben említett amerikai WordNet az angol nyelvre. Ez úgy értendő, hogy az egyes nyelvekre elkészített változatok ugyan egyedi, nyelvre specifikus⁷ lexikai rendszerek, azonban össze vannak kapcsolva egy ún. Inter-Lingual-Index (ILI) nevű általános lexikonnal is, amely a Princeton WordNet-en alapul. Ezen az indexen keresztül a nyelvek oly módon kapcsolódnak egymáshoz, hogy az egyik nyelv valamelyik szavából kiindulva meghatározhatjuk egy másik nyelv hasonló szavait. Az index legfelső szintje 63 nyelvfüggetlen jelentéscsoportot tartalmaz (2. ábra). Az 1999-ben befejeződött projekt sikeresen bemutatta, hogy információkinyerésre mind egynyelvű, mind többnyelvű környezetben használható.

⁵ Mondatok minden alkotó részére kiterjedő.

⁶ A szavakat *szinonimacsoportokba* (synset) szervezi, és rövid, általános *meghatározásokat* ad rájuk, valamint rögzíti a szinonimacsoportok közti jelentéshordozó (szemantikus) *kapcsolatokat*.

⁷ A szükséges mértékben figyelembe veszik az adott nyelv sajátosságait, de igyekeznek a lehető legnagyobb mértékben kompatibilisek maradni a WordNet elveivel és felépítésével.

2. ábra: EuroWordNet – a többnyelvű wordnet

Az EuroWordNet jól kialakult specifikációját 2000-től egyre több európai és Európán kívüli nyelvre kezdték el alkalmazni, és az elkészülő kompatibilis wordneteket az indexen keresztül fogják hozzákapcsolódni a többi wordnethez. Jelenleg svéd, norvég, dán, görög, portugál, baszk, katalán, román, litván, orosz, bolgár, szlovén és magyar nyelvekre van folyamatban a kiépítésük.

A Princeton WordNet és az EuroWordNet által inspirált együttműködés az ún. Global WordNet Association (GWA) keretében folytatódik tovább, amelynek célja – természetesen – további wordnetek létrehozása, valamint további szabványosítás, mélyebb összekapcsolás, eszközfejlesztés és információterjesztés. A GWA 4. konferenciáját 2008 januárjában Szege-den tartják.

2.1.2.1.2 NooJ rendszer

A NooJ rendszer egy nagyon gyors, hatékony szövegelemző rendszer, amelyet *Max Silberstein* francia nyelvész készített, és ma már számos egyetemen használják tucatnyi nyelv elemzésére. Valójában egy *integrált nyelvelemző környezet* a programozásban használt integrált fejlesztői környezetek mintájára. Elődje az INTEX rendszer.

A NooJ nemcsak számítógépes nyelvészeknek való, hanem hasznos eszköz lehet mindenki számára, aki természetes nyelvű szövegeket kíván *bármilyen* céllal elemezni.

A NooJ nyelvfüggetlen rendszer, amelynek segítségével akár nulláról is felépíthető egy grammatika. A szövegek NooJ-re épülő nyelvtani elemzése során minden egységesen végesállapotú transzducerként⁸ (tkp. jelátalakítóként) működik.

A NooJ rendszer gyors, robusztus és könnyen kezelhető (pl. a lexikon és a morfológia szöveg-fájlból szerkeszthető, a nyelvtanok gráfok formájában intuitív felületen készíthetők).

2.1.2.2 Szövegelemzés BI-technológiákkal

A mai strukturált adatintegrációs eszközök (pl. ETL⁹, replikáló és virtualizáló eszközök) csak erősen korlátozottan képesek strukturálatlan környezetekhez kapcsolódni (pl. tartalomkezelő

⁸ A transzducer olyan (általában elektronikai, elektronikus vagy elektro-mechanikai) készülék, amely az energiát különböző formái között átalakítja valamilyen célból, pl. mérés vagy információátvitel. Tágabb értelemben minden jelátalakító készülék transzducernek tekinthető.

⁹ Extract-Transform-Load: az operatív adatbázisokból az adatokat *kinyerő*, szükség szerint *átalakító* és valamilyen adattárházba *betöltő* eszköz.

eszközök), az adattárak tartalmát és a metaadatokat értelmezni, valamint a komplex, strukturálatlan információkat elemezni.

Mindazonáltal ezek azok az eszközök, amelyek a szövegelemző technikákat a leghamarább be fogják fogadni. Sőt azzal, hogy ezek az eszközök a háttér-információk egyre szélesebb köréhez képesek egyre rugalmasabban hozzáférni, be tudják kapcsolni ezeket magába a szövegelemzésbe is (pl. névelemek felismerése) növelve a hatékonyságot és eredményességet.

2.1.2.2.1 ETL-eszközök

Elkülönülő adatforrásokhoz való hozzáférést és ezek integrációját támogatják, lehetővé teszik az ilyen adatok strukturájának, formájának és tartalmának megváltoztatását, és ezeket különböző adatbázisok felé tudják szolgáltatni.

Az ETL-eszközök ma már kezdenek strukturálatlan adatok kezelésének képességével is rendelkezni, ha még erősen korlátozott mértékben is. A legtöbb, amire képesek, hogy kapcsolódni tudnak bizonyos típusú strukturálatlan adatforráshoz; el tudnak fogadni XML-strukturákat; és szintaktikusan elemezni (parszolni) tudnak riportokat, dokumentumokat, pdf fájlokat. Ilyen pl. az Informatica PowerCenter-e, a Pervasive Software Data Integrator-a és az IBM WebSphere DataStage-e.

Az ETL-eszközök képességei azonban ma még igen gyengék a jelentésfelismerés, az összetett strukturájú dokumentumok feldolgozása, a kialakuló dokumentumkezelő szabványok felhasználása és az összetett médiatípusok kezelése területén.

2.1.2.2.2 Adatvirtualizáció¹⁰

Az adatvirtualizációra épülő technológiák lehetővé teszik a felhasználók számára, hogy különböző forrásokból származó adatokat egységes (virtuális) nézetten keresztül láthassák. Maguk az adatok a helyükön, az adott forrásban maradnak, de a (virtuálisan) integrált nézetük az alkalmazások által elért és használt memóriában állítódik össze.

Az adatvirtualizáló eszközök ma még többnyire strukturált adatforrásokkal (relációs adatbázisokkal) működnek együtt. Néhány ilyen eszköz azonban XML-alapú dokumentumokat és dokumentumtárakat is kezelni képes, és keresési funkciókat is kínálnak. Ilyen eszköz az IBM WebSphere Information Integrator-a, az Ipedo XIP-je vagy a MetaMatrix Enterprise.

Habár az adatvirtualizáló eszközök egyre többet kínálnak a dokumentumkezelő szabványok támogatása területén, továbbra is gyengék a szemantikus képességeik és az összetett médiatípusok kezelése tekintetében.

2.1.3 3. szakasz: átalakítás és megjelenítés

A *hálódigramok*, amelyek az objektumkapcsolatokat és fogalom-összefüggéseket mutatják be, az olyan *böngészők* és *navigációs eszközök*, amelyek a kinyert információt visszavetítik a forrásszövegekre, és más megjelenítő felületek a szövegelemzés eredményeit interaktív vizsgálat számára teszik elérhetővé. Ugyanakkor azonban az operatív alkalmazási rendszerekkel való integráció ma még erősen ad hoc jellegű.

2.1.3.1 Önszervező háló (Self-Organising Map – SOM)

Alkalmazási szempontból az önszervező háló rendkívül hatásos diagrammatikus eszköz nagy dimenziószámú¹¹ objektumhalmazok megjelenítésére és interaktív vizsgálatára. A módszer

¹⁰ vállalati információintegrációnak (enterprise information integration – EII) is nevezi néhány gyártó

¹¹ Értsd: sok (valóban vagy látszólag független) adattal jellemezhető

alapja egy olyan neurális hálózaton alapuló tanulóalgoritmus, amely a felügyelet nélküli tanulás egyik legnagyobb számítási igényű fajtáját valósítja meg.

Az önszervező hálók általános célja az, hogy valamilyen adathalmazban egy rejtett, belső *hasonlósági struktúrát* fedjenek fel¹². Ennek érdekében képesek:

1. nagy dimenziószámú objektumokat alacsony dimenziószámban ábrázolni anélkül, hogy az adatok „lényege” elveszne;
2. az adatokat hasonlóság alapján úgy strukturálni, hogy a (hasonló) objektumokat geometriailag közel ábrázolja egymáshoz.

1. táblázat: Egy dokumentumgyűjteményben a szóelőfordulások gyakorisága (példa)

	D1	D2	D3	...	D999	D1000
hydrogen	0.89					
metal	0.73					
product	0.75					
alloy		0.67				
resist		0.53				
content		0.58				
chlorid			0.44			
standard			0.67			
method			0.55			
stainless					0.45	
steel					0.96	
pit					0.87	
soc						0.76
occur						0.78
tensile						0.79
...						

Az SOM-et bámulatosan sok területre alkalmazták már sikeresen, pl. hang- és kézírásfelismerés, génkifejeződési minták feltárása, és nem utolsósorban szöveges dokumentumok elemzése. Utóbbinál a gyűjtemény minden dokumentumát szavak vektoraként reprezentálják (ún. vektortérmodell, ld. 1. táblázat oszlopai), ahol a vektorelemek a gyűjteményben szereplő összes lényeges szó dokumentumbeli előfordulásainak gyakoriságát adják meg. Ezek a vektorok alkotják ebben az esetben a korábban említett „objektumokat”, és a szóelőfordulások gyakorisága az „adatokat”. A dokumentumok hasonlóságát a megfelelő vektorok között definiált távolságmérték alapján lehet számítani. Az 1. táblázatnak megfelelő önszervező háló (betanítás és futtatás után) a 3. ábra által mutatott áttekintő képet adja eredményül, ahol a sárgás-piros színű csoportok a nagyon hasonló „témaszervezetű” dokumentumokat fogják össze. A diagramm mutatja a csoportokat képző és a témákat meghatározó domináns szavakat, akár több szinten, fokozatosan finomodó felbontásban, interaktívan tudja mutatni a dokumentumcsoportokat, ill. megmutathatja magukat az odatartozó egyes dokumentumokat is.

¹² Az önszervező háló az emberi agynak azt a szerveződési mintáját próbálja modellezni egy egyszerű módszerrel, hogy a neuronok csoportos elrendeződést alakítanak ki, és a csoporton belüli neuronok kapcsolódása sokkal erősebb, mint a kapcsolódás a csoporton kívüli neuronokkal.

növelni a kihasználást, csökkenteni a csalások, visszaélések számát, és ellenőrzés alá vonni a költségeket.

– Hírszerzés és terrorelhárítás

A használt források közé tartoznak a hírek, vizsgálati jegyzőkönyvek, lehallgatott üzenetek, ügyiratok – különböző nyelveken. A cél szervezeti kapcsolatok és hálózatok felderítése, viselkedési és támadási minták azonosítása, veszélyelemzés, esemény-előrejelzés, stratégiai és taktikai értékelés.

– Rendészet

A használt források közé tartoznak az ügyiratok, a bünyügyi és bírósági jelentések, jogi dokumentumok, földrajzi és demográfiai információk. A cél bűnelkövetési minták (időbeli, földrajzi eloszlás ill. személyek és szervezetek szerepe) feltárása, és a bünyügyi vizsgálatok és bünyvádi eljárások támogatása.

– Értékpapírcsalások felderítése

A használt források közé tartoznak a pénzügyi jelentések és hírek, vállalati ügyiratok és nyilvántartások, kereskedelmi és más tranzakciók feljegyzései. A cél az ún. „bennfentes” kereskedelem észlelése, beszámolás szabálytalanságokról, pénzmosási és más illegális tranzakciókról, valamint árképzési rendellenességekről.

További fontos alkalmazások: a jogszabályi következmények feltárása; szabadalmi vizsgálatok; alkalmazottak felvételénél az önéletrajzok feldolgozása; szabadszöveges válaszokat tartalmazó közvélemény-kutatások elemzése. E használati esetekben gyakran a szövegből kinyert információkat számszerű adatokhoz is hozzákapcsolják.

A szövegelemzés jelentős szerepet kezd betölteni olyan általános üzleti funkcióknál is, mint az ügyfélkapcsolat-kezelés (Customer Relationship Management – CRM). A használt források közé tartoznak az ügyfél üzenetei és levelei, hívasközpontok feljegyzései és átiratai, és a CRM-rendszerek szöveges részeiben tárolt adatok. A cél itt a termékek és szolgáltatások minőségével kapcsolatos kérdések azonosítása, a terméktervezés és -fejlesztés támogatása, valamint a kapcsolatfelvételi kísérletek megfelelő helyre történő irányítása.

Végül a szövegelemzés új funkcionális alkalmazások létrehozását is elősegíti, mint pl.

ismertségértékelés. Ez hírek, weboldalak, piaci jelentések, levelezések és más dokumentumok összegyűjtését, feldolgozását jelenti; majd információk kinyerését meghatározott fogalmak szerint, mint pl. vélemény, értékelési szempontok és súlyok; végül ezen információk elemzését. Szövegelemzésre képes eszközök nélkül az ismertségértékelés túlságosan költséges, lassú lenne, és az információknak csak nagyon kis körére terjedhetne ki.

Hasonlóképpen a *társasági hálózatok elemzésére* szolgáló eszközök üzeneteket és a kommunikáció más elemeit, vállalati dokumentumokat, híreket vizsgálnak meg, hogy meghatározhassák a személyek és szervezetek kapcsolati rendszerét, és hogy kapcsolatfelvételi kísérleteiket a legjobb úton indíthassák el. Az ilyen jellegű elemzés lehetetlen lenne szövegbányászat nélkül.

3. Folyamatban lévő fejlesztések

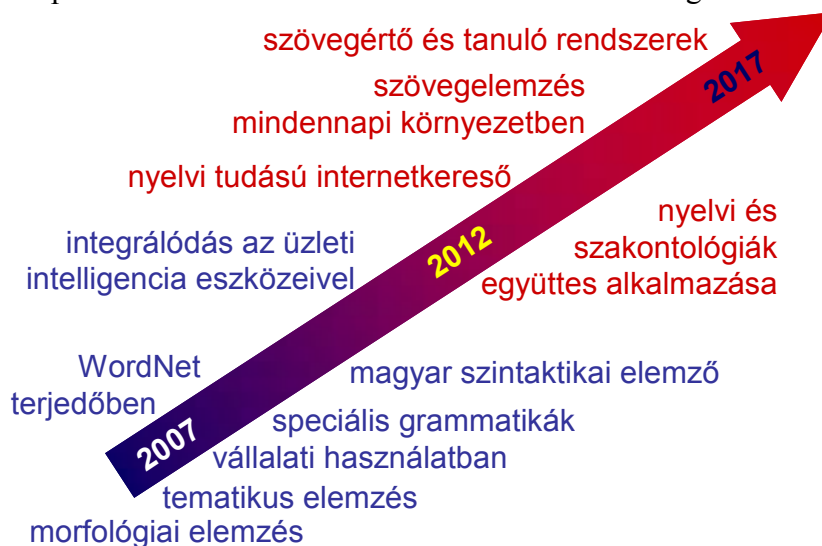
/Kidolgozás folyamatban/

4. A várható fejlődés

A strukturálatlan információk kezelése a jövőben általános használatba kerül, hogy mélyebb betekintést lehessen nyújtani az üzleti tevékenységek során bekövetkezett és rögzített eseményekbe, és magyarázatot lehessen adni rájuk – a piac- és versenyelemzés, ügyfél- és partnerkapcsolat-kezelés a gyártás, a fogyasztói javak, a pénzügy és az élettudományok területén.

A szövegelemzés vonzereje abban áll, hogy jelentősen kitágítja azon források körét, amelyekből használható információkat lehet kinyerni, és azokat további feldolgozásra alkalmas módon ábrázolni. Ilyen módon alaptechnológia – mindazonáltal nem helyettesíti azokat a jól bevált operatív és menedzsment szintű informatikai megoldásokat, amelyek az adatok eleve strukturált formában történő felvitelét, és a már strukturált adatok elemzését végzik (pl. adatbázisok, ERP/CRM-rendszerek, üzleti intelligencia).

Az alaptechnológiai jellege inkább azt jelenti, hogy egy eddig – kényszerűen – elhanyagolt terület, a szövegekben rejlő, felszínesen strukturálatlan, valójában azonban mélyen – de gépi feldolgozás számára hagyományosan nehezen kezelhető módon – strukturált információk ki-nyerése beépülhet potenciálisan minden alkalmazási szintű technológiába.

4. ábra: Várható fejlődés a szövegelemzés terén

A várható fejlődést alapvetően ez a beintegrálódás fogja jellemezni. Más oldalról a szövegelemzést ma alkotó technikák finomodnak, miközben egyre függetlenebbé válnak szakterületektől, nyelvektől – pontosabban: a kapcsolatuk ezekkel egyre modulárisabbá, szabványosabbá, és ezen keresztül lazábbá is válik. Fontos mérföldkő lesz a már nyelvi képességeket is magába foglaló internetes kereső megjelenése és elterjedése.

A számítógépes szövegelemzés fejlődésének ugyanakkor van egy további – és hosszabb távon talán legjelentősebb – iránya: kiegészül és ötvöződik ismeretrepresentációs és következtetési technikákkal, amelynek hatására kézzel foghatóvá válik, és gyakorlati alkalmazásba kerül a szövegek számítógépes értelmezése (gépi szövegértés).

4.1 Integrálódás kapcsolódó technológiákkal

A szövegek megfelelő elemzésével és a kinyert információk körültekintő integrálásával a strukturált és strukturálatlan információforrások zökkenőmentesen együtt kezelhetők, és ezzel új dimenzió adható az üzletiintelligencia-megoldásokhoz. Elsősorban a gépi tanulás, az információ-visszakeresés és a természetes nyelvek statisztikai elemzése azok a technikák, amelyek fejlődése lehetővé teszi, hogy nagy mennyiségű szövegből értékes üzleti információkat nyerjenek ki.

Az üzleti intelligencián belül különösen az adatintegrációs eszközöknek lesz kiemelt szerepe, mivel a strukturált és strukturálatlan információk egységes kezelése irányában fejlődnek, és ennek eredményeként a jövőben már szemantikus képességekkel¹⁴ is rendelkezni fognak.

¹⁴ Azaz értelmező, jelentésmeghatározó, -kinyerő képességekkel

Az információkereső eszközöknek jobban együtt kell tudniük működniük a strukturált integrációs eszközökkel, hogy a strukturálatlan tartalmakban rejlő információkat ki tudják aknázni.

4.2 Szakterület-független elemzés

Fokozatosan olyan eszközök jelennek meg, amelyek azokat a területeket célozzák meg, ahol a jelenlegi adatintegrációs eszközök gyengék, viszont a szövegelemző eszközök hagyományosan erősek pl. jelentésfelismerés, metaadatok meghatározása, kapcsolatok és leképezések kikövetkeztetése.

Ahogy ezek a technológiák piacra kerülnek, szakterület-független szemléletet hoznak magukkal, és már nem szükségképpen irányulnak csak strukturált, vagy csak strukturálatlan adatra: a két világ összekötésére törekednek. Ez a technológia még korai fázisában van, de már vannak gyártói: pl. a Unicorn és a Metatomix. A különböző típusú és eredetű metaadatok egyesítését és konszolidálását lehetővé tevő képességek különösen értékesek lesznek a teljes körű adatgazdálkodást folytató szervezetek számára.

A szakterület-független technológiák megjelenését támogatja a szakontológiák terjedése és felhasználása a szövegelemzésben. A szakterületi fogalmak a szakontológiára korlátozódnak, amelytől működésében teljesen elkülönül maga a szövegelemzés.

4.3 Nyelvi tudással rendelkező internetes kereső

A 2001-es WAC (Web As Corpus) workshopon fogalmazódott meg nyilvánosan először az a gondolat, hogy tulajdonképpen a web a valaha volt legnagyobb korpusznak tekinthető.

A web elképesztő tömegű szöveget tárol, amely rendkívül gyorsan nő. A lehető „legdemokratikusabb” médium: a beszélők minden eddiginél szélesebb körét reprezentálja. Annak ellenére, hogy gyakran teljesen bizonytalan eredetű (akár nem anyanyelvi) szövegeket is tartalmaz, bizonyos célokra így is jó, ahogy van (pl. szavak gyakorisági elemzése).

A web nyelvi korpuszként való kezelése történhet pl. úgy, hogy a Google-t használják a szövegminták begyűjtésére egyfajta menet közbeni (on-the-fly) korpuszkészítéssel és -vizsgálattal egybekötve (pl. WebBootCat, <http://corpora.fi.muni.cz/bootcat> instant korpusz).

A web nagysága új szemléletmódot és lehetőségeket is behozhat. Korábban felvetett, egyszerű ötletek éppen e nagy méret miatt már működhetnek: pl. összetett szó fordítása először tag-szavanként egyenként, majd gyakoriságvizsgálattal a weben (Grefenstette 1999); párhuzamos szövegek keresése: szokásos link- és HTML-struktúra összevetés (Resnik 1999).

Természetesen a web heterogén, nem kiegyensúlyozott, állandóan változó jellege gondot is fog okozni, ennek ellenére várható, hogy a fentiekhez hasonló megoldások az évtized végére elvezetnek egy teljes körű, önálló, nyelvi tudású internetes kereső létrehozásához, amely rendelkezik olyan nyelvi operátorokkal, mint pl. kifejezésre, tagmondatra, szótőre keresés¹⁵.

4.4 Gépi szövegértés

A szövegek *számítógépes* elemzésével kapcsolatban lehetetlen szót nem ejteni arról, hogy vajon hogyan hasonlítható mindez a szövegek *ember általi* megértéséhez.

Magától értetődőnek tűnik az a megállapítás, hogy az ember igen mélyen képes megérteni a szövegek tartalmát: a szövegben megjelenő utalásokat messzire képes követni, rejtett célzásokat képes „kihámozni” a szövegből, távoli szövegrészek közti kapcsolatot képes felismerni, és mindenek előtt „értelmet” tud tulajdonítani egyszerű szimbólumsorozatoknak, azaz kapcsolatba tudja hozni tudatának mindenkori tartalmával.

¹⁵ A távolabbi jövőképebe tartozik viszont az olyan gépi fordító, ami automatikusan épít szótárat a webről, és így tölti ki a saját szótárának hiányait – fordítás előtt.

Minderre a számítógép tudvalevőleg nem képes. Mindannyian nap mint nap tapasztaljuk, hogy a mindenféle – szinte hihetetlen – képességeik ellenére mégis mennyire „buták” a számítógépek: megakadnak a feldolgozásban, amikor pedig a szükséges információ – számunkra nyilvánvaló módon – rendelkezésükre áll, viszont akkor folytatják a feldolgozást – és jutnak téves eredményre –, amikor tudnivaló, hogy valami lényeges információt még nem kaptak meg.

Egy másik fontos megállapítás a „megértéssel” kapcsolatban, hogy a szövegeket az egyes emberek – kicsit vagy nagyon, de – másként értelmezik. Folyamatosan szembesülünk azzal, hogy nincs egyetlen, abszolút értelmezése semmilyen szövegnek, de legalábbis kisebb-nagyobb bizonytalanságok és különbségek vannak a szövegek értelmezésében. A szövegértelmezés azonban nemcsak az értelmezést végző személy saját és sajátos ismereteitől és tapasztalataitól függ, de függ – sőt, talán elsősorban – azoktól a kultúráktól is, amelyben a szövegértelmező személy felnevelkedett, vagy amelyben él és dolgozik. Nagyon sok mindent (személyes és kulturális háttér) kell tehát tudni a szövegek megértéséhez¹⁶.

Mégis, el lehet-e valahogy képzelni, hogy mi, emberek *milyen módon* vagyunk képesek arra, amit általában úgy szoktunk nevezni, hogy „megértés”? Erre azért fontos válaszolni, mert, ha igen, akkor talán egy ilyen elképzeléshez hasonló módon működő rendszert létre is lehet hozni. Ha nem, akkor viszont tényleg – legalábbis a belátható időben – áthidalhatatlan a távolság ember és számítógép között ebben a vonatkozásban is.

Ehhez érdemes magunkba nézni és megvizsgálni, hogy mire is gondolunk, amikor azt mondjuk, hogy valamit „megértettünk”. Általában az készlet erre minket, amikor sikerül „hozzákötni” szövegbeli (vagy hallott) információkat korábbi ismeretekhez, tapasztalatokhoz, eseményekhez vagy egyszerűbb, elfogadott tényekhez. Amíg nem történik meg ez a *hozzákapcsolás* – vagy azért, mert nincs mihez, mert annyira újszerű az információ, vagy azért, mert még nem találtuk meg azt elménkben, amihez köthetnénk, vagy „csak” az odavezető utat nem –, addig nem igazán szoktuk azt mondani, hogy értünk valamit. Érdemes ezzel összefüggésben arra is felfigyelni, hogy az emberek ősidőktől kezdve az érzékszervi észlelés útján létrejövő belső kapcsolatteremtést a „megértés”, a „felfogás” és a „tapasztalat” előfeltételének tekintették¹⁷.

Számítógépes rendszerek esetében valami hasonló történik akkor, amikor a szövegben elkülönített információkat összeköti a rendszer egy taxonómia vagy valamilyen ontológia fogalmával vagy egy adatbázisban szereplő objektummal (azonosító-, névegyezés, névhasonlóság, hasonló tulajdonságok, kapcsolatok stb. alapján). És ha ez kellő bizonyossággal megtehető egy szöveg tartalmát alkotó szavakkal, szó szerkezetekkel, mondatokkal ill. egyéb más jelentésegységekkel, akkor talán joggal jelenthető ki, hogy a számítógépes rendszer „megértette” a szöveget. Persze ez a megértési szint jóval alacsonyabb, mint amit, az embernél megszoktunk, és természetesen egy kicsit más jellegű is, de maximum ez az, amire a „gépi megértés” kifejezést használni célszerű – legalábbis az eljövendő évtized során.

¹⁶ Hogy a szövegértési képesség mennyire nem magától értetődő még az embereknél sem, mutatják azok a nemzetközi felmérések is, amelyeket összehasonlítási célból ma már a magyar iskolákban is elvégeznek. Ezek egyik fő megállapítása, hogy a magyar oktatási rendszer nem támogatja kellőképpen a magas szintű szövegértési képesség kialakulását a diákokban. Ennek javítása érdekében hoztak létre egy ún. szövegértési és –alkotási projektet, amelynek eredményei azonban még csak kipróbálási fázisban van.

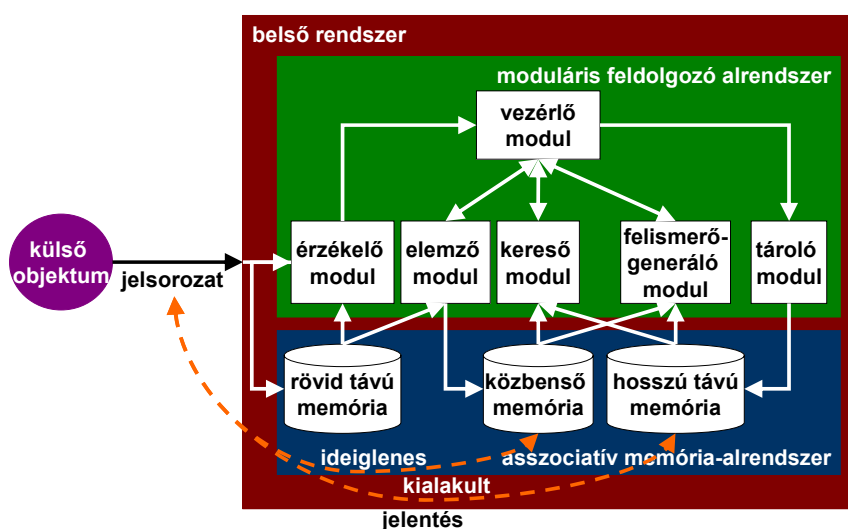
¹⁷ Erre utal az is, hogy a magyarban e szavak eredete is a „hozzáér”, a „megfog” ill. a „tapogat” szavakra vezetődik vissza, azaz, hogy mély hasonlóság van a között, ahogy a valóságban megérintjük, megfogjuk, letapogatjuk ill. általában érzékeljük a dolgokat (vagyis, hogy fizikai, érzékelési kapcsolatba kerülünk velük), és a között, ahogy ésszel felfogjuk, tudatunkba emeljük, „lelki szemeink előtt látjuk”, azaz végső soron és valójában „megértjük” ezeket a dolgokat. Ilyen összefüggések más nyelvekben is fennállnak (vö. a latin 'videre' – látni –, és a német 'wissen' – tudni – igék).

4.4.1 A jövő szövegértő rendszerének körvonalai

Ez a fejezet egy olyan hipotetikus rendszer felépítését igyekszik bemutatni (5. ábra), amely a fenti bevezetőben mondottakkal összhangban és azok értelmében képes lehet valamilyen minimális szintű szövegértésre.

Egy „szövegértő” rendszer működésében ez előzőekben említettek miatt alapvető fontosságú az érzékelt és a memóriában valamilyen formában ábrázolt és tárolt fogalmak közötti *kapcsolatteremtési* képesség (kereső és felismerő-generáló modul). A már stabilan rendszerezett (hosszú távú) és a még csak ideiglenesen feldolgozott (közbenső) memóriák tartalma közötti *kapcsolatok* felismerése, előkeresése ill. új kapcsolatok létesítése így egy gépi rendszer megértő képességének alapfeltétele.

Az *érzékelő modul* a bejövő (észlelt) jelek (hangok, karakterek stb.) felismerésével és sorokba (értelmezhető szimbólumokba) rendezésével foglalkozik. A bejövő jelek egy rövid távú memóriába kerülnek, és ott maradnak legalább addig, amíg valamilyen szimbólumhoz nem lesznek kötve. Már itt említést kell tenni a *vezérlő modulról*, amely mindegyik modulból elérhető, és például ebben az esetben a jelek képeinek *hosszú távú memóriában* tárolt példányai előkeresését ill. az azokkal való összehasonlítást vezérli a *kereső modullal* együttműködve.

5. ábra: Egy hipotetikus „szövegértő” rendszer elvi felépítése

Az *elemző modul* a szimbólumok és sorozataik jelentésének meghatározását végzi, azaz egy ún. *közbenső memóriában* eltárolja, és a *kereső modul* segítségével felidézi azokat a memóriatartalmakat, amelyek közvetlen vagy közvetettebb módon, de kapcsolódnak az adott szimbólumhoz. A *felismerő-generáló modul* mintákat (pl. szabályok) ismer fel a szimbólumsorozatok között, és újabb kapcsolatokat következtet ki közöttük, ha ez lehetséges. A *közbenső memória* rendkívül fontos, mert egy beszélgetés vagy egy hosszabb szöveg során előfordult összes lényeges szimbólum, ezek konkrét, adott kontextusbeli jelentése, szerepe mintegy valamilyen magas szintű „munkamemóriában” tárolódik, és jóval közvetlenebbül és így gyorsabban elérhető a beszélgetés vagy szövegolvasás során.

A *közbenső memória* azon elemeit, amelyek jól illeszkednek a *hosszú távú memória* mindenkori tartalmához, esetleg különös hangsúlyt (megerősítést) kapnak vagy ismételten előfordulnak, a *tároló modul* felismeri és beépíti a *hosszú távú memóriába*. A *tároló modulon* keresztül válik az egész rendszer rendkívül dinamikussá, mert egyrészt ilyen módon tanulást valósít meg, másrészt állandó változtatásokat végez a *hosszú távú memóriában*, és ezzel a rendszer képes összhangban tartani a külső objektumokban (állapotában, tulajdonságaiban stb.) bekövetkező változásokkal a belső memóriát.

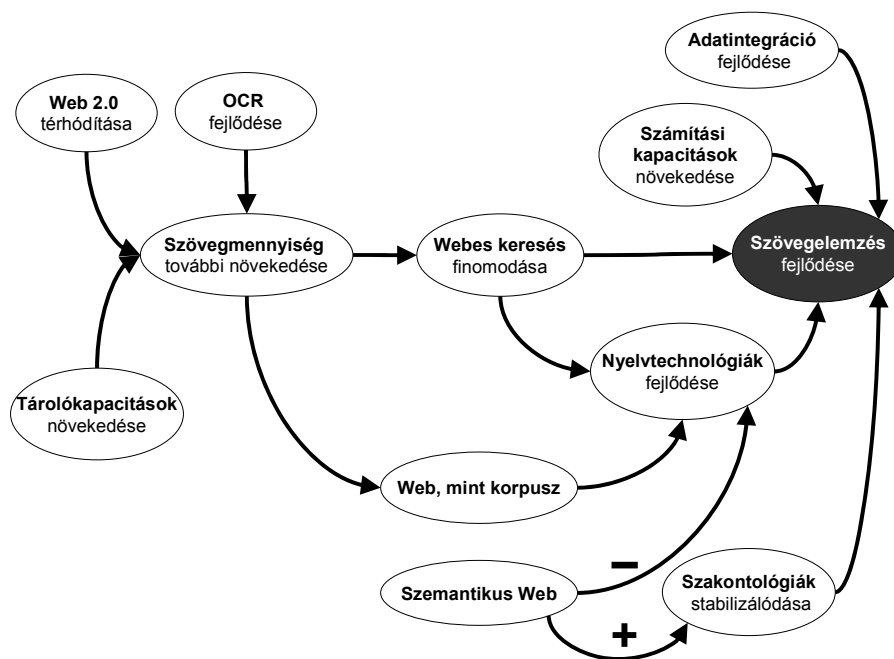
5. Befolyásoló tényezők

5.1 Technológia

Bárhova is nézünk a szövegelemző technikák terén, mindenütt rendkívül számítás- és tárigényes feladatokba ütközünk. A számítási és tárolókapacitások eddigi növekedési ütemének fennmaradása ezért előfeltétel a szövegelemzés alkalmazásának kiteljesedéséhez. A növekedési ütem csökkenése negatív hatással lenne a terület fejlődésére.

Az OCR-technológia (Optical Character Recognition) további fejlődése és terjedése, és az ettől függetlenül kibontakozó Web 2.0¹⁸ újabb nagyságrenddel növelheti az elemzésre váró szövegek körét, és új kérdéseket vehet fel: például miről szólnak még egy-egy témához kapcsolódó blogbejegyzések? A Web 2.0 tehát általában jelentős húzóerőt jelent a szövegelemzés fejlődésére. Ezen belül a Web, mint korpusz¹⁹ lehetőségének megjelenése, és a webes kereséssel szembeni növekvő felhasználói elvárások (pontosabb találati lista²⁰) önmagában is elősegítik a nyelvtechnológia fejlődését.

Nem szabad megfeledkezni azonban egy jelentős negatív hatásról sem. Az ún. szemantikus web²¹ és más kezdeményezések azt tűzik ki célul, hogy a szövegek eleve ne csak sima, hanem tartalmi címkékkel ellátott szöveggént jelenjenek meg (XML formában vagy elektronikus formaként) ill. más módokon is a tartalomra utaló információk szöveggészítéssel egyidejű megadására ösztönöznek (pl. kategóriabesorolás, szógyakoriság-térkép). Mindez nem teszi szükségtelessé a szövegelemzést, de csökkenti ennek során az igényt teljes nyelvi elemzésekre.

6. ábra: Technológiai tényezők hatása a szövegelemzés fejlődésére

¹⁸ A tipikus internetfelhasználó egyben tartalom-előállítóvá is válik. Lásd még az NHIT Információs Társadalom Technológiai Távlatai (IT3) projekt keretében 2006-ban közzétett „Web 2.0 (és ami mögötte van)” c. elemzést.

¹⁹ Ld. a korábbi megjegyzést a nyelvi korpuszokról.

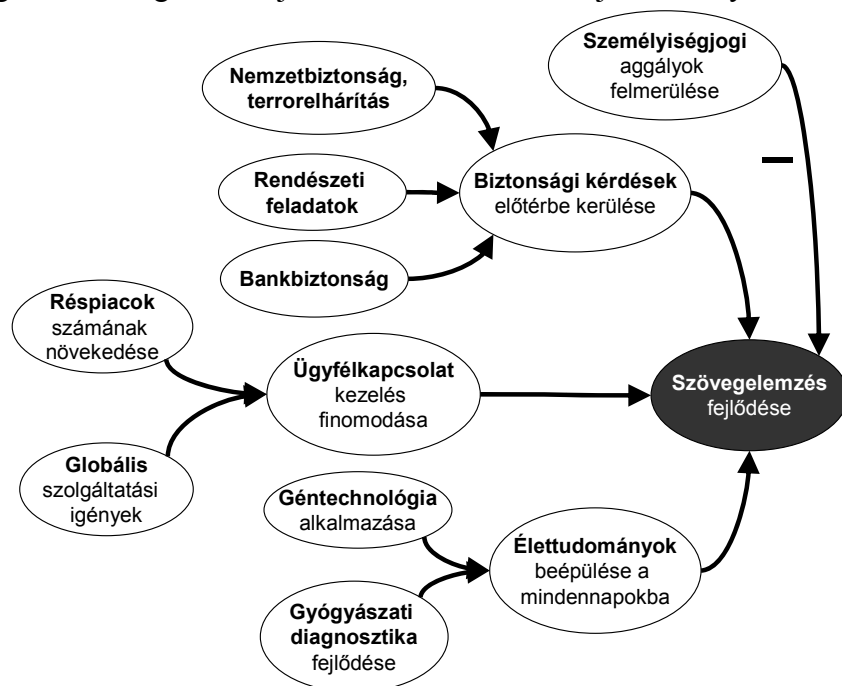
²⁰ Pl. „kérem azokat az anyagokat, amelyekben valamilyen adott minősítéssel rendelkező szervezetek teljes listája található” vagy „kérem a vállalateladásokról és -felvásárlásokról beszámoló híreket az elmúlt félévből”.

²¹ Lásd még az NHIT Információs Társadalom Technológiai Távlatai (IT3) projekt keretében 2005-ben közzétett „Jelentésalapú technológiák” c. elemzést.

Végül a szövegelemzés fejlődését segítik a háttér-információknak az elemzésbe való becsatlakozását biztosító, fejlett adatintegrációs technológiák és szakontológiák kialakulása. Ez utóbbiak kialakulását és elfogadottságát – paradox módon – éppen a szemantikus web kezdeményezése segíti elő a Web Ontology Language (OWL) létrehozásával és terjesztésével.

5.2 Gazdaság

A gazdasági oldalon a 2.2 fejezetben körvonalazott alkalmazási lehetőségek adják a fő hajtóerőt. Ezek közül is elsősorban az *ügyfélkapcsolat* kezelésének finomodása (pl. az ilyen rendszerek által rögzített szöveg- és hanganyagok felhasználási lehetőségének felmerülése), az *élettudományok* tudásintenzív volta és mindennapi életre való hatása, valamint a különböző szintű *biztonsági kérdések* (nemzetbiztonság, rendészet, bankbiztonság stb.) előtérbe kerülése teszik szükségessé a szövegekben rejlő információk minél teljesebb kinyerését.

7. ábra: Gazdasági tényezők hatása a szövegelemzés fejlődésére

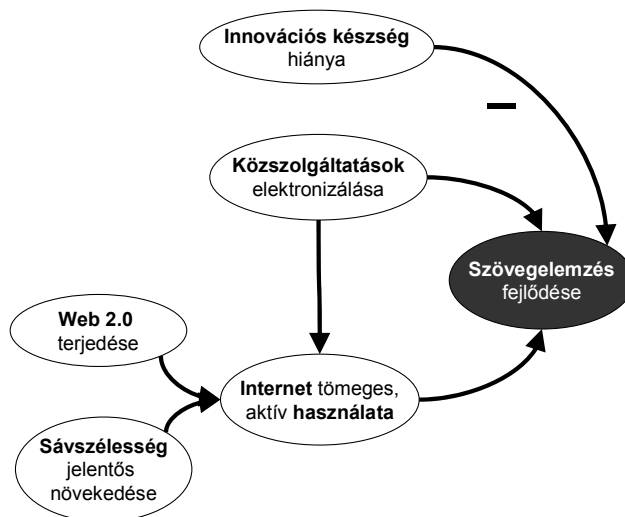
Negatív hatásként mindenképpen számolni kell azonban a több oldalról is megnövekvő személyiségjogi aggályokkal: szabad-e az emberek által kimondott, leírt szövegeket más célra is felhasználni, mint amire a szerzője szánta. Mivel ennek az egész kérdéskörnek az ellenőrzése – éppen a technológia fejlődése miatt – egyre nehezebbé válik, várható, hogy esetleg radikális tiltása is felmerül a szövegelemzés gazdasági és egyéb felhasználásának.

5.3 Társadalom

Társadalmi szinten az *internet tömeges, aktív használata* az a tényező, ami leginkább és legáltalánosabban előtérbe helyezi a szövegelemzési technológiák terjedését, és igénylik azok fejlődését.

Egyre több ember kerül kétoldalú kapcsolatba digitális tartalmakkal (fogyasztja és létrehozza), és az elektronikus szövegek elfogadása – függetlenül attól, hogy elektronikus formokban előfeldolgozottan vagy szabad szövegek formájában vannak – általános társadalmi elvárás lesz. Ezt fogja jelentős mértékben elősegíteni a már említett *Web 2.0* közösségi hálózatai, a *sávszélesség dinamikus növekedése* és a *közszolgáltatások elektronizálásának* megvalósulása is.

Negatív hatást jelenthet ugyanakkor egyes társadalmi rétegekben az *innovációs készség esetleges hiánya*. A szövegelemzés használata ugyanis némi fogékonyságot és toleranciát igényel a használó oldaláról: a szövegelemzéssel kinyerhető információk belátható időn belül csak részlegesek és időnként tévesek lesznek, ezért aktív közreműködésre van szükség a használó részéről, hogy egy-egy adott szituációban a legmegfelelőbb segédeszközöket tudja megkeresni és alkalmazni.

8. ábra: Társadalmi tényezők hatása a szövegelemzés fejlődésére

6. Várható hatások

6.1 Technológia

6.1.1 Gépi fordítás tökéletesedése

A szövegelemzési technológia azzal, hogy a szövegek tartalmi elemzése során adatbázisokban, adattárházakban tárolt és egyéb adatforrásokból (pl. XML, webszolgáltatás, Excel) elérhető háttér-információkat a nyelvi elemzés számára igény szerint rendelkezésre tudja bocsátani, javíthatja a gépi fordítás eredményességét különösen a nagy változatosságot mutató névelemekkel (név, kód, azonosító jel, mozaikszó stb.) jelölt objektumok (tárgyak, személyek, intézmények stb.) azonosításánál.

Emellett a *szakterületi* – tehát nemcsak nyelvi – *ontológiák* bevonása a szövegek elemzésébe szintén javíthatja a nyelvi elemzés hatékonyságát.

6.1.2 Multimodális adatelemzés elősegítése

A számítógépes szövegelemzés sikeressége és egyes (nem nyelv-) technológiai eredményei tovaryűrűző hatásként erősíteni fogják más strukturálatlan adatfajták elemzésének, kezelésének és integrációjának technológiáit.

Olyan multimodális információs rendszerek kialakulását és gyakorlati elterjedését vetíti ez előre, amelyekben szöveg, hang (beszéd és zene), álló- és mozgókép valamint a strukturált adatok elemzése összehangoltan és egymást erősítve történik.

6.2 Gazdaság

6.2.1 Teljes körű információkezelés felé

A gazdaság működésében egyre nagyobb szerepet kap az információkezelés minősége és hatékonysága, a vállalati információellátási ciklus eredményessége. Ma a strukturálatlan adatok üzleti folyamatokban történő használata és nem kellő szintű feldolgozása között súlyos el-

lentmondás jelentkezik, amely gátat szab az információkezelés további terjedésének vállalati szinten.

A számítógépes szövegelemzés lehetőséget teremt, hogy a vállalatok információkezelési tevékenységüket kiterjesszék e strukturálatlan adattömeg egyik legfontosabb fajtájára, az emberek közti kommunikáció természetes és leghatékonyabb formájára a beszédre és írásos dokumentumokra.

6.3 Társadalom

6.3.1 *Papírmunka további visszaszorulása*

A számítógépes szövegelemzés (keresés) a dokumentumkezelő rendszerekkel (tárolás), a digitális aláírással (hitelesítés) és az OCR-rel (digitalizálás) együtt technológiák olyan csoportját képezik, amely már alkalmas arra, hogy kiváltsa a papírdokumentumot.

Jóllehet nem várható még a „papírmentes iroda” rövid időn belüli elterjedése, azonban azzal számolni kell, hogy nemsokára már a közigazgatásban is jórészt mentesül az ügyintézői munka a papírdokumentumok létrehozásának kényszerétől, és ezzel egyidejűleg a felszabaduló időt inkább az ügyfél érdemi kiszolgálására fordíthatják.

6.3.2 *Soknyelvűség fenntarthatósága*

Az angol nyelv globális használatát nem túl kockázatos megjósolni, de minél gyorsabban, minél pontosabban és minél finomabban akarjuk gondolatainkat, érzelmi állapotainkat másokkal közölni, úgy látjuk szükségét más, „mélyebben beágyazott” nyelv használatának is (anyanyelv, szaknyelv, csoportnyelv).

Különböző embercsoportok, különböző időszakokban ugyanis mást és mást tartanak fontosnak, más céljaik vannak, a dolgok közötti viszonyok más és más vonatkozásait hangsúlyozzák. Ezek a különbségek pedig megjelennek a szemléletmódjukban, a fogalomkészletükben és a használt nyelvtani (szintaktikai) szerkezetekben. A nyelvek jelentősen eltérnek abban is, hogy mit fejeznek ki, támogatnak meg szintaktikailag (nyelvtani konstrukciókkal), és hol, milyen mértékben hagyatkoznak az emberek kombinatív értelmező – jelentést kikövetkeztető – képességére. Az egyes emberek által birtokolt nyelvi képesség tehát a kultúra terméke, ugyanakkor a kultúra alapját a közösségi nyelv adja.

A társadalom alappilléreit pedig azok a kultúrák alkotják, amelyek szokásrendszere, viselkedési, gondolkodási és nyelvi kifejezési módja sokáig meghatározza a felnövő emberek életét, és felnőttként is keretet ad az életvitelükhöz. De túl ezen a kultúrák sokfélesége és változatosága a társadalom megújuló képességének is a záloga. A kisebb kultúrák azonban jelentős hátrányban vannak a nagyokkal szemben.

Az információs társadalom fontos célja kell, legyen ezért, hogy biztosítsa a nyelvek – és ezen keresztül a kultúrák – sokféleségének fenntarthatóságát a digitális korszakban is.

A szövegelemzés számítógépes támogatásának technológiai keret adnak, amelyekbe az egyes nyelvi rendszerek az eddigi tapasztalatok szerint be tudnak illeszkedni. A számítógépes szövegelemzési lehetőségek kiterjedése egy-egy újabb nyelvre tulajdonképpen az adott nyelv – és kultúra – beemelését is jelenti az információs társadalomba.

6.3.3 *Hatékonyabb ember-gép kommunikáció*

A technológia fejlődésének, és ennek az informatika fő vonalát alkotó fejlődési tendenciákba való bekapcsolódásának hatásaként egyfajta „mesterséges intelligencia mindenütt” állapot fog kialakulni az ember-gép kapcsolatok területén. Ez nem azt jelenti, hogy a belátható jövő informatikai rendszerei emberi képességekkel rendelkeznenek, azaz tényleg elérnék az emberi intelligencia szintjét, hanem azt, hogy viszonylag egyszerű, de életszerű szituációkban egyre

több gépi eszköz rendelkezik majd olyan minimális „intelligenciával”, ami a mainál hatékonyabb és értelmesebb kommunikációt tud biztosítani ember és gép között²².

A pusztán érzékszervi képességeinkre és ezek minél teljesebb kihasználására alapozó kommunikációs módszer ugyanis kezdi elérni a határait. A számítógépek ma már csodálatos audiovizuális képességekkel rendelkeznek, a tapintási és szaginformációk talán hamarosan szintén bekerülnek majd a „képbe” – legalábbis bizonyos speciális szituációkban. És természetesen az érzékszervi információk feldolgozása tovább gyorsul, és mindez még növelni fogja az ember-gép kommunikáció lehetőségeit.

Azonban ezen az úton áttörés várhatóan már nem érhető el – és nemcsak az ember korlátai miatt, hogy nem tud több információt befogadni egy adott időegység alatt, hogy nem tud több filmet megnézni, több zenét meghallgatni, több mobilhívást megválaszolni, és több időt tölteni az Interneten kereséssel, mint amennyit ma tud. A számítástechnikával lassan elérjük az ember érzékszervi feldolgozási határait, szerencsére azonban vannak még más tartalékok. Az „okos” ember ugyanis több információt „lát meg” az érzékszervi információkban, mint amennyi közvetlenül azokban látszik, valamint több és mélyebb ismeretet tud leszűrni ezekből, mert jobban össze tudja kapcsolni korábbi ismereteivel. Különösen, sőt hatványozottan igaz ez a beszédre és általában a szöveges információk befogadására.

Amit tehát a számítógépes szövegelemzés fejlődése előtérbe állít az a „mentális” kommunikáció lehetősége a rendszerekkel. Ezen az értendő, hogy ahhoz, hogy egy adott – esetleg nagyon leszűkített – szituációban hatékony kommunikációt lehessen folytatni egy rendszerrel (pl. sok átfogó információ időegység alatt; közvetett és részletes információk igény szerint) az kell, hogy magának a rendszernek is legyen egy megfelelő modellje az adott szituációról (időpont, témakör, előtörténet stb.). Pontosan ezek azok a kontextust leíró (meta)információk, amelyek a szövegelemzést is segítik abban, hogy minél több és relevánsabb információt tudjon a számítógép a szövegekből kinyerni.

A számítógépes szövegelemzésben a tudásreprezentációs és következtetési képességek megjelenése és fejlődése azt is elősegíti, hogy az ember-gép kommunikáció a jövőben további áttöréseket tudjon elérni a hatékonyság tekintetében.

Ha belegondolunk, az emberek is azért „beszélnek el” időnként egymás mellett, mert adott dolgokról egészen másként vélekednek, máshogy képzelik el, mást tételeznek fel, más a természetes számukra: azaz a szituációról (öntudatlanul) alkotott modelljük jelentősen eltér egymástól. A hipotézis az, hogy minél közelebb van a kommunikáló felek „mentális” (tkp. belső) modellje a szituációról, annál könnyebben és hatékonyabban tudnak kommunikálni. Ezért kell tehát tudásreprezentációs és következtetési képesség. A tudásreprezentáció szintje meghatározza az ilyen belső modellek minőségét és részletezettségét, míg a következtetési képesség a származtatott (közvetett) információk kinyerésének mértékét – vagy egyáltalán lehetőségét.

Gyakori, hogy a beszélgető partnerünk tud valamit, amit mi nem, és ez akadályozza a kommunikációt. Ez a hiányzó információ vagy véletlenül említésre kerül a beszélgetés során (ekkor ezt fel kell ismerni - mintafelismerés), vagy nekünk úgy kell a beszélgetést vezetni, hogy kiderüljön, mi az, ami hiányzik a „képből” (célvezérelt kommunikáció), vagy a saját eddigi ismereteinkből származtatni kell, és a kommunikáció számára közvetlenül használhatóvá (explicitté) kell tenni. Mind a három említett, kommunikáció közbeni mentális tevékenység egy-egy példa a szükséges következtetési képességre.

²² Ez az „intelligencia” bizonyos értelemben folytonos tartományának feltételezését vonja maga után, amelyben helyük van bizonyos „mentális” képességekkel rendelkező mesterségesen alkotott rendszereknek – a tartomány egyik végén –, és persze az embereknek a tartomány másik (nagyon távoli) vége felé.

A mai számítógépes rendszerek zavaró „butasága” is hasonló okokra vezethető vissza: nincs megfelelő (értsd: kellően összetett, részletes és rugalmas) szituációs modelljük. Ennek javításához pedig azok a tudásreprezentációs és következtetési képességek kellene, amelyek fokozatos kialakulása és használatba vétele a szövegek egyre terjedő számítógépes elemzése folyamán fognak stabilizálódni.

7. Hazai helyzet

7.1 Jelenlegi helyzet

7.1.1 Nyelvtechnológia

A nyelvtechnológiák területén 3 szervezetnek van meghatározó jelentősége: az MTA Nyelv-tudományi Intézete (NYTI), a Morphologic Kft. és a Szegedi Tudományegyetem (SZTE) Nyelvtechnológiai Csoportja (NyTCs). Mellettük még fontos szereplőként említendő meg a BME Média Oktatási és Kutató Központ (MOKK), Alkalmazott Logikai Laboratórium Kft. (ALL) és a Signum Kft. Szövegelemzési és szövegbányászati feladatokkal foglalkoznak még a BME Távközlési és Médiainformatikai Tanszékén (TMIT) is.

E szervezetek tevékenységének köszönhetően a lexikai elemzés területén elég jó a helyzet, mert jelenleg van 3 teljes körű morfológiai rendszer (HUMOR – Morphologic Kft., HUNMORPH – BME MOKK, Elekfi-rendszer – MTA NYTI). Ide kapcsolódóan említendő meg a két lexikai adatbázis is: az igei vonzatkeret adatbázis (NYTI) jelenleg kb. 30 ezer igét tartalmaz (esetleírásokkal, szemantikai jegyekkel ellátva), a névszói adatbázis kb. 100 ezer névszót tartalmaz (nyelvtani, szemantikai jegyekkel ellátva).

A szintaktikai elemzés területén – a komplexitásából adódóan érthető módon – kevésbé jó a helyzet, itt még csak részeredményekről lehet beszámolni. A Morphologic a már magyar WordNet-re épülő Metamorpho rendszere kívánkozik első helyre, de már ma is említésre méltó a NYTI névszói és melléknévi szerkezeteket, valamint tagmondatokat felismerő rendszere, továbbá a MOKK HUNPARS rendszere is.

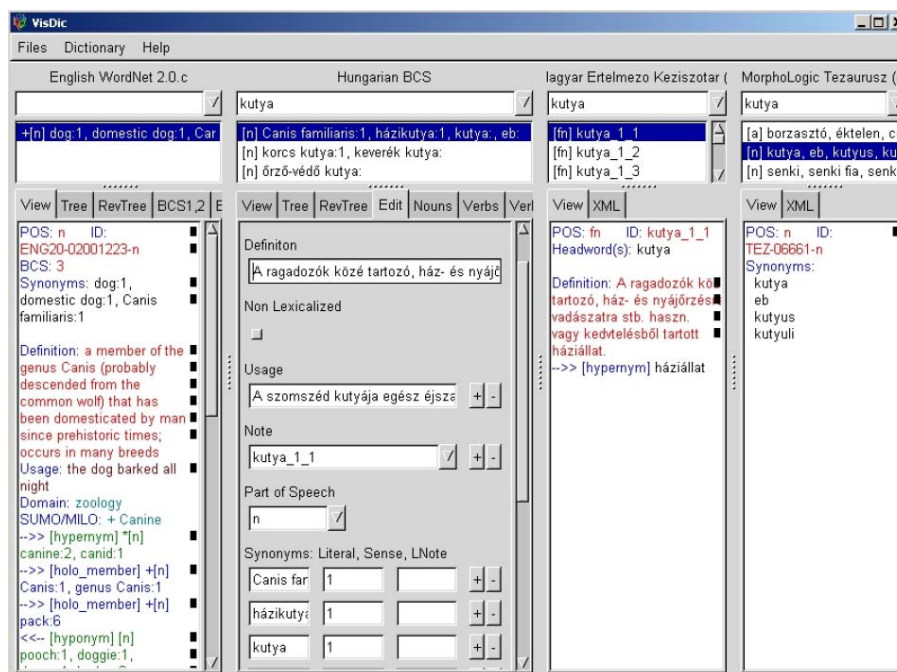
A szintaktikai elemzéshez kapcsolódnak az ún. korpuszok (szintaktikai adatbázisok). A korpuszok alapján gépi tanuló algoritmusok (pl. neuronhálók) segítségével szintaktikai elemzőket vagy névelem-felismerőket (named entity recognizer) lehet fejleszteni. Jelenleg az SZTE készítette a legnagyobb magyar korpuszt (az ún. Szeged korpuszt), amely mintegy 1,2 millió szót tartalmaz, és legújabb 3. változata (treebank) már a mondatok szintaktikai fáit is tartalmazza.

A szemantikai elemzés területén nagy előrelépés várható a magyar WordNet létrehozásától, valamint a névelemek (pl. tulajdonnevek, mozaikszavak, azonosítók) felismerése terén a HUNNER projektől (MOKK, SZTE, NYTI).

7.2 Fejlesztések és várható fejlődés

7.2.1 Magyar WordNet (HUWN)

A magyar WordNet létrehozására irányuló szakmai tevékenység legalább 2000-ig vezethető vissza. Azóta folyik szakmai körökben a feladat előkészítése, a megközelítések, stratégiák kialakítása. 2004 elején még arról kellett beszámolni, hogy nem sikerült állami támogatást kapni egy ilyen projektre, de végül is 2005-ben beindult a magyar WordNet létrehozását célzó projekt, ami 2007 közepére egy 40000 szinonimacsoportot tartalmazó változat létrehozását tűzte ki célul.

9. ábra: A magyar WordNet készítéséhez használt erőforrások

7.2.2 Magyar NooJ

A Nyelvtudományi Intézet elkészítette azt a minimális eszköztárat, amellyel a NooJ rendszer magyar nyelv elemzésére is alkalmassá vált. A magyar NooJ nemcsak számítógépes nyelvészeknek való, hanem hasznos eszköz lehet mindenki számára, akinek magyar nyelvű, bármilyen témájú szövegek elemzése a célja.

A magyar NooJ közreadásával az Intézetnek az a célja, hogy támogatást nyújtson a magyar nyelv korszerű technológiával történő, empirikus kutatásához, és hogy egy aktív magyar felhasználói közösség alakuljon ki, akik a jövőben megosztják egymás eredményeit.

A szótár jelenleg a Magyar Értelmező Kéziszótár mintegy 80 ezer címszavát tartalmazza, ami e szókészlet teljes körű ragozásán keresztül kb. 130 millió szóalak felismerését teszi lehetővé. Az eszköz által nyújtott szótármodulok folyamatos fejlesztés alatt állnak (pl. optimalizálás), és elérhetővé tételük rövidesen megkezdődik.

Mindezzel az Intézet egy olyan program elindulásában bíz, amelynek keretében a magyar nyelvre különböző, cél- és kontextusspecifikus nyelvtanok alakulhatnak ki. Ennek eredményeként pedig a magyar nyelvű szövegek korlátozott, de kontextusra optimalizált és hatékony számítógépes nyelvi elemzése kézzel fogható közelségbe kerülhet.

A NooJ-alapú nyelvtani elemzők nem teszik szükségtelemmé egy általános magyar szintaktikai elemző elkészítését, azonban konkrét igényeknek jól megfelelő, hatékony alternatívát, kompromisszumos megoldást nyújthatnak.

7.2.3 Egészségügyi célú szövegelemzés

Az Alkalmazott Logikai Laboratóriumban folyó kutatás célja egy kórlapkitöltő rendszer készítése, amely a kórházi panaszfelvételek során lejegyzett magyar nyelvű szövegeket egységes kórlap-reprezentációvá alakítja. A kórlapnak tartalmaznia kell a beteg adatait, a rá vonatkozó panaszfelvételek körülményeit, és az egyes panaszfelvételek során leírt tüneteket, panaszokat, azok tulajdonságait, fellépésük és megszűnésük idejét, ill. az esetleg fontos egyéb körülményeket.

A szöveg nyelvi előfeldolgozását a MorphoLogic MetaMorpho nevű morfológiai és szintaktikai elemzője végzi, amely a szintaktikailag elemzett szöveget XML formátumú elemzési fa formájában adja vissza.

Az alkalmazás keretében kezelt orvosi szövegek esetében különös jelentősége van a szöveg-normalizálásnak. Kezeleni kell a szakterületre jellemző idegen (főképp latin) szavakat, a rövidítéseket ill. ezek legkülönfélébb változatait, a számokat, és a szöveg sietős lejegyzése miatt feltűnően gyakori hibákat, elgépeléseket.

A rendszer tartalmazza a nyelvi előfeldolgozót (normalizálás, morfológiai és szintaktikai elemzés), a jelentésrepresentációt létrehozó szemantikai elemzést, és a reprezentációból a kórlap egyes mezőinek megfelelő információt kiolvasó kórlapkitöltőt.

A jelenleg működő demonstrációs változatnak még számos korlátja van. A továbblépéshez az szükséges, hogy a szintaktikai és szemantikai elemzés ne egymás után, hanem egymással párhuzamosan történjen. Ehhez alkalmas nyelvtan kidolgozása szükséges. Ez a megoldás javíthatná a többértelműségek feloldását is. A szemantikai elemzésbe jelenleg procedurálisan beépített szabályok helyett leíró szabályokat célszerű használni.

7.2.4 Pszichológiai szempontú szövegelemzés

A Pécsi Tudományegyetem Pszichológiai Intézetében folyó kutatás célja a szövegek automatikus elemzésének kidolgozása különböző pszichológiai dimenziók mentén. A kutatás konkrétan egy olyan *szövegelemző program* kialakítására irányul, amely képes automatikus azonosítására az *élettörténetekben* kifejezésre kerülő:

- személy- és csoportértékeléseknek;
- szubjektív időélménynek;
- szándékoknak (intencionalitás);
- érzelmi vonatkozásoknak;
- oksági kapcsolatoknak;
- személyek egymásközi viszonyában bekövetkező változásoknak;
- belső tudattartalmaknak;
- a történésekhez való aktív-passzív viszonyak;

A szövegelemző programot a NooJ-rendszer segítségével fejlesztik. Az általános megközelítés az, hogy az élettörténeti szövegek minden egyes (fentiekben felsorolt) tartalmi vonatkozásához a NooJ-rendszeren keresztül egy-egy ún. lokális nyelvtant fejlesztenek ki, amelynek segítségével tudják a szövegből a kívánt információt kinyerni.

7.2.5 Egyéb fejlesztések

7.2.5.1 Nyelvfüggetlen tulajdonnév-felismerő rendszer

A Szegedi Tudományegyetem Informatikai Tanszékén folyó fejlesztés eredményeként egy számos alkalmazásban kiemelkedő pontosságot elérő statisztikai tulajdonnév-felismerő rendszer kialakítása van folyamatban.

A tulajdonnevek azonosítása (és kategorizálása) folyó szövegben meghatározó fontosságú a számítógépes szövegelemzés során. Az információkinyerés esetén a tulajdonnevek általában jelentős információhordozó szerepet töltenek be a szövegben.

A rendszert eddig három merőben eltérő feladaton vizsgálták meg:

1. magyar nyelvű gazdasági szövegek feldolgozása a Szeged Treebank korpusz gazdasági rövidhíreit használva;

2. angol nyelvű újsághírekben (sport, politika, gazdaság) szereplő tulajdonnevek felismerése egy adatbázis alapján;
3. angol nyelvű orvosi zárójelentések anonimizálása (a páciensek, doktorok, kórházak stb. neveinek felismerése és véletlenszerű azonosítókkal való lecserélése).

A rendszer – elsősorban az összegyűjtött nagyméretű tulajdonsághalmaz, illetve az abban rejlő lehetőségek hatékony kiaknázásának köszönhetően – több összehasonlításban is versenyképesnek bizonyult a hasonló problémákra ismert legjobb módszerekkel.

7.2.5.2 Szövegosztályozási alkalmazások

A BME Távközlési és Médiainformatikai Tanszékén már 2002 óta foglalkoznak a szövegelemzés egyik klasszikus feladatával, a szöveg témájának meghatározásával. A kutatások során kifejlesztettek egy olyan kategorizáló eljárást, amely igen hatékonyan képes hierarchikus kategóriarendszerbe (taxonómiába) való osztályozásra. A módszert eredményesen alkalmazták többek közt:

- szabadalmi szövegek automatikus és félautomatikus osztályozására;
- néhány szavas internetes keresőkifejezések kontextusának meghatározására, amellyel a keresés témaköre leszűkíthető;
- híryanagyok tematikus besorolására;
- valamint más módszerekkel kombinálva numerikus (azaz nem szöveges) objektumok osztályozására, amelyet orvosi diagnosztizálást segítő döntéstámogatásnál alkalmaztak.

7.2.5.3 Magyar, internetes, gazdasági témájú tartalmak keresése

Szintén a BME TMIT-en folyó fejlesztés célja egy olyan keresőszolgáltatás kiépítése, amely az interneten magyar nyelven elérhető gazdasági témájú tartalmak lehető legteljesebb körét egy helyen kereshetővé, és – amennyiben a tartalomszolgáltató ill. jogtulajdonos részéről ennek nincs akadálya – elérhetővé is teszi. A keresőszolgáltatás tematikus, valamint szemantikus elveket és újfajta vizualizációt alkalmaz.

A szolgáltatás keresési funkciói a következők:

- Szabadszavas kérdés-vezérelt keresés;
- Mintadokumentum alapú keresés;
- Tematikus böngészési lehetőség rögzített témastruktúrában;
- Keresésfinomítási lehetőség a találatok kulcsszavai alapján.

Ugyancsak az internetes kereséssel kapcsolatos a TMIT-en az internetes adatbázisok tartalmában, a „mélyhálóban” való keresés technológiáját megalapozó kutatás, amely lehetővé teszi, hogy a keresőnek természetes nyelven (magyarul) adjon a felhasználó keresőkifejezéseket.

7.3 Befolyásoló tényezők és hatások

A számítógépes szövegelemzés hazai elterjedésében meghatározó szerepet játszik azoknak a nyelvspecifikus technikáknak a megléte és széles körű rendelkezésre állása, amelyek elkészítése kizárólag a hazai nyelvész és informatikus szakembergárda feladata lehet. Ilyen technikák pl. az általános és specifikus magyar nyelvi elemzők, a magyar nyelvi ontológiák, a jó minőségű nyelvi annotációt tartalmazó, magyar szövegkorpuszok és a szakontológiák magyar nyelvi változatai.

A hazai kis és középvállalkozások sem anyagi lehetőségeiknél, sem innovációs készségükénél fogva nem alkalmasak az ezekhez szükséges fejlesztések finanszírozására. A hazai nagyvállalatok túlnyomó többsége multinacionális, ezért nem különösebben érdekelt a magyar nyelv

számítógépes technológiáinak kidolgozásában, bár mint kísérleti helyszín a fejlesztés egyes szakaszaiban reálisan bevonhatók. A hazai tulajdonú nagyvállalatok többnyire el vannak foglalva multinacionális versenytársaikkal folytatott piaci küzdelemmel.

Sok függ tehát a mindenkori magyar kormányzat előrelátó képességén, azon, hogy tud-e és akar-e olyan finanszírozási kereteket teremteni, amelyek biztosítják az említett fejlesztési feladatok végrehajtását méghozzá olyan időkeretek között, amely nem növeli, hanem csökkenti a magyar nyelv „digitális” távolságát a vezető európai és a hasonló helyzetben lévő regionális nyelvektől.

Ha a szükséges fejlesztéseket sikerül időben elvégezni, akkor olyan *nyílt forráskódú technológiák* állhatnak elő a magyar nyelvhez, amelyek nagyban hozzájárulnának és jelentősen felgyorsítanák a vállalatok és intézmények információgazdálkodási rendszereinek kiterjesztését a strukturálatlan információkra. A hazai vállalatok és intézmények sem maradnának így le pl. az ügyfelekkel folytatott kommunikáció hatékonyságát és eredményességét illetően, de a hazai egészségügyi, bűnüldöző és igazságszolgáltató szervezeteknek sem kellene a magyarul készült dokumentumok (zárójelentések, vallomások, beadványok, periratok stb.) számítógéppel segített elemzését mellőzniük.

8. Összefoglalás

A gazdaságban és közigazgatásban naponta keletkező információk túlnyomó többsége ma is strukturálatlan (szöveg, hang, kép), amelynek jelentős része szöveges. Az információtechnológia eddigi és előrevetíthető fejlődési üteme mellett nagyon valószínű, hogy ezen strukturálatlan információk feldolgozása és célzott elemzése belátható időn belül szervesen beépül a vállalatok és intézmények mindennapos információgazdálkodási tevékenységébe.

A számítógépes szövegelemzés szerteágazó technológiai bázisra épül. Nem korlátozódik a nyelvtechnológiákra, bár ezek kétségtelenül rendkívül fontos részét képezik. Folyamatosan jelennek meg újabb kísérletek nyelvi elemzés nélküli, vagy – kompromisszumos megoldásként – részleges nyelvi elemzést használó megoldásokkal. Ezek a megközelítések többnyire a szógyakoriság elemzésén ill. szakontológiákra való illeszkedés vizsgálatán alapulnak.

A várható fejlődést alapvetően az említett beintegrálódás fogja jellemezni. Más oldalról a szövegelemzést alkotó technikák kapcsolata a különböző szakterületekkel, nyelvekkel egyre modulárisabbá, szabványosabbá válik. Fontos mérföldkő lesz a már nyelvi képességeket is magába foglaló internetes kereső megjelenése és elterjedése. A hazai nyelvtechnológiai fejlesztések eredményeként már középtávon várható, hogy különböző magyar nyelvi elemzők kerülnek használatba, amelyek képességei a teljes mondatelemzéstől a részleges mondat-, ill. mondatközi elemzésig terjednek.

A számítógépes szövegelemzés fejlődésének ugyanakkor van egy további – hosszabb távon valószínűleg jelentősebb – hatása: gyakorlati alkalmazásba kerül és várhatóan mindennapjaink részévé válik a szövegek számítógépes értelmezése.

A számítógép azonban máshogy fogja „beszélni” a nyelvet, mint mi emberek. Nem fog rendelkezni azzal az emberi kultúrákban gyökerező kognitív háttértudással, amelynek nyomai – a gép számára zavart okozóan – minduntalan fellelhetők a szövegekben, és amelynek egységes digitális kódolása nem lehetséges, mert éppen egyéni, csoport- és alkalomfüggő jellege és hajlékonysága adja a lényegét. Rendelkezni fog azonban olyan „háttértudással”, amelyet online hozzáféréseken keresztül adatbázisok alkotnak – méghozzá egy-egy területre vonatkozóan átfogó és naprakész információkat szolgáltatni tudó adatbázisok.

Köszönetnyilvánítás

A szerző szeretné kifejezni köszönetét Tikk Domokosnak a tanulmány előzetes változatának alapos nyelvi-szakmai lektorálásáért.